
СТРАТИ ЗА СПРОЩЕНИМ СУДОЧИНСТВОМ АБО БЕЗПІДСТАВНІ СТРАТИ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 11
(REV. 1)

ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2019

Третє видання, стереотипне

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Страти за спрощеним судочинством або безпідставні страти.
Виклад фактів № 11 (Rev. 1) / ГО «Харківська правозахисна група». —
Харків, 2019. — 24 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

ВСТУП

*«Кожна людина має право на життя,
на свободу і на особисту недоторканність».*

(Загальна декларація прав людини)

*«Право на життя є невід'ємне право кожної людини.
Це право охороняється законом. Ніхто не може
бути свавільно позбавлений життя».*

(Міжнародний пакт про громадянські і політичні права)

Право на життя визнано найбільш основоположним і головним правом людини. Право на життя, безумовно, є тим джерелом, з якого випливають усі інші права людини, і тому воно вимагає максимальної поваги. Після закінчення світових воєн і початку процесу деколонізації міжнародне співтовариство заклало основи для заохочення і захисту прав людини, проголосивши Загальну декларацію прав людини. Підтвердивши визнання «достоїнства, властивого всім членам людства, і їх рівних і невід'ємних прав», Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила право на життя в статті 3 Загальної декларації, де говориться, що «кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність».

Таким чином, прийняття Загальної декларації стало першим і найважливішим кроком у напрямку постійного зміцнення захисту прав людини, включаючи право на життя, у рамках Організації Об'єднаних Націй. Згодом право на життя було закріплене в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, у статті 6 якого підтверджується, що «право на життя є невід'ємне право кожної людини». Далі в цій статті відзначається, що «це право охороняється законом» і що «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя».

Як наслідок цих подій заохочення і захист права на життя, яке гарантується цілим рядом міжнародних документів, уже розглядаються не як питання, що відносяться винятково до внутрішньої юрисдикції держави, а як питання міжнародного значення. Держави зобов'язані забезпечувати, щоб їхні органи поважали право на життя осіб, які знаходяться під їхньою юрисдикцією.

Генеральна Асамблея неодноразово відзначала особливі аспекти права на життя. У резолюції 2993 (XXIII) від 26 листопада 1968 року Асамблея закликала уряди забезпечити самим ретельним чином дотримання процесуальних норм і максимальні гарантії для осіб, обвинувачуваних у здійсненні найтяжчих злочинів у країнах, де існує страта.

У 1980 році шостий Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності й поводженню з правопорушниками засудив «практику вбивств і страти політичних супротивників чи підозрюваних правопорушників, що чиняться збройними силами, органами підтримки правопорядку чи іншими урядовими установами, воєнізованими, напіввійськовими чи політичними групами», що діють завдяки прихованій чи іншій підтримці з боку офіційних сил чи установ.¹

Генеральна Асамблея, стурбована випадками страти без судового розгляду і свавільних страт у різних частинах світу та випадками вбивств з політичних мотивів, прийняла резолюцію 35/172 від 15 грудня 1980 року, у якій вона наполегливо закликала держави-члени дотримувати в якості мінімального стандарту зміст положень статей 6, 14 і 15 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що стосуються права на життя і різних заходів, що гарантують справедливе й об'єктивне судочинство.

Через збільшення числа повідомлень про випадки страт і вбивств із політичних мотивів Підкомісія з попередження дискримінації і захисту меншин, яка до початку 80-х років пов'язувала страти без судового розгляду з практикою насильницьких або недобровільних зникнень осіб, вирішила розглядати такі страти як окреме питання й у 1982 році винесла дане питання на розгляд Комісії з прав людини.

---

¹ Див. підготовлену секретаріатом доповідь про роботу шостого Конгресу Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності і поводження з правопорушниками, Каракас, 25 серпня — 5 вересня 1980 року (видання Організації Об'єднаних Націй, у продажі під № R. 81. IV.4), глава I, розділ B, резолюція 5.

СПЕЦІАЛЬНИЙ ДОПОВІДАЧ З ПИТАНЬ ПРО ПОЗАСУДОВІ СТРАТИ, СТРАТИ БЕЗ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ АБО СВАВІЛЬНІ СТРАТИ

Важливою подією, що продемонструвала зростаючу рішучість міжнародного співтовариства боротися за викорінення огидної практики страт без судового розгляду або свавільних страт, з'явилося призначення незалежного експерта як спеціального доповідача Комісії з прав людини. Це був перший випадок призначення експерта для вивчення окремого виду порушень прав людини у світовому масштабі.

Беручи до уваги відповідні пропозиції її Підкомісії, Комісія з прав людини у своїй резолюції 1982/29 від 11 березня 1982 року рекомендувала Економічній і Соціальній Раді просити Голову Комісії призначити як Спеціального доповідача особу з визнаною міжнародною репутацією для представлення Комісії всеохоплюючої доповіді про випадки «страт без судового розгляду та свавільних страт». У своїй резолюції 1982/35 від 7 травня 1982 року Рада визначила мандат Спеціального доповідача щодо страт без судового розгляду і свавільних страт, яким був призначений юрист із Кенії, Генеральний секретар і засновник Міжафриканського союзу юристів п. С. Амос Вако. Його мандат регулярно продовжувався. У 1992 році п. Вако пішов у відставку і на його місце був призначений юрист із Сенегалу, також один із засновників Міжафриканського союзу юристів і колишній заступник Голови Міжнародного виконавчого комітету Організації «Міжнародна амністія» п. Бакре Валі Ндіайе. У тому ж році Комісія змінила формулювання мандата, що став охоплювати «позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти». Ця зміна свідчила про те, що члени Комісії стали ширше підходити до мандата про страти, включивши в нього всі порушення права на життя, що гарантується відповідними міжнародними документами.

У межах системи органів Організації Об'єднаних Націй стосовно захисту прав людини мандат щодо позасудових стратах, страт без судового розгляду та свавільних страт відноситься до категорії тематичних механізмів Комісії з прав людини. Ці тематичні механізми розглядають порушення визначеного виду, що відбуваються у світовому масштабі, а не загальне

положення в галузі прав людини в конкретних країнах.² Ці механізми були створені внаслідок збільшення числа порушень прав людини окремих осіб, що доводилися до відома Секретаріату Організації Об'єднаних Націй. Оскільки мандат про позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти не був установлений відповідно до якого-небудь конкретного договору, його правовою основою є резолюції органів Організації Об'єднаних Націй, до того ж він визначається як позадоговірна чи статутна процедура. Спеціальному доповідачеві в його роботі надали допомогу Сектор заходів і програм Верховного комісара Центра з прав людини, що знаходиться у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві.

МАНДАТ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОПОВІДАЧА

Мандат Спеціального доповідача визначається Комісією з прав людини в її щорічних резолюціях з питань позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт. Зовсім недавно у своїй резолюції 1997/61 Комісія просила Спеціального доповідача при здійсненні його мандата:

- a) продовжувати вивчати випадки позасудових страт, страт без належного судового розгляду або свавільних страт;
- b) ефективно реагувати на інформацію, що надходить до нього, особливо в тих випадках, коли йдеться про неминучу позасудову страту, страту без належного судового розгляду або свавільну страту чи про серйозну загрозу такої страти, або у випадках, коли така страта мала місце;
- c) продовжувати розвивати свій діалог з урядами;
- d) продовжувати приділяти особливу увагу випадкам позасудових страт, страт без належного судового розгляду або свавільних страт дітей і жінок, а також повідомленням, що стосуються порушень права на життя в зв'язку з насильством проти учасників демонстрацій і інших мирних маніфестацій громадськості чи проти осіб, що належать до меншин;
- e) приділяти особливу увагу випадкам позасудових страт, страт без належного судового розгляду або свавільних страт, жертвами яких є особи, які здійснюють мирну діяльність на захист прав людини й основних свобод;

---

² Першим тематичним механізмом, створеним Комісією з прав людини, була Робоча група по насильницькому чи недобровільному зникненню осіб, що була заснована в 1980 році. Як інші тематичні механізми можна привести Спеціального доповідача з питання про катування, Спеціального доповідача з питань про релігійну нетерпимість, Спеціального доповідача з питань про насильство у відношенні жінок і Робочу групу щодо свавільних затримань.

- f) продовжувати стежити за дотриманням діючих міжнародних стандартів, що стосуються гарантій і обмежень, зв'язаних з винесенням смертного вироку, з огляду на зауваження Комітету з прав людини стосовно тлумачення ним статті 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також другого Факультативного протоколу до нього;
- g) враховувати у своїй роботі гендерну тематику.

До випадків позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт, що пропонується розглядати Спеціальному доповідачеві, відносяться всі ті дії і бездіяльність представників держави, які є порушенням загальновизнаного права на життя, проголошеного в Загальній декларації прав людини й у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права.³ Ці універсальні міжнародно-правові стандарти є головною матеріальною правовою основою діяльності Спеціального доповідача. Ця основа доповнюється цілим рядом інших договорів і резолюцій, прийнятих органами Організації Об'єднаних Націй, включаючи:

- основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами по підтримці правопорядку⁴;
- заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти⁵;

Принципи ефективного попередження й розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт⁶ і Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою⁷.

Як працює Спеціальний доповідач?

Спеціальний доповідач здійснює свій мандат головним чином на підставі інформації, що доводиться до його відома неурядовими організа-

---

³ Хоча мандат Спеціального доповідача дозволяє йому розглядати лише вбивства, що відносяться до сфери компетенції держави, він неодноразово виражає занепокоєння в зв'язку з загибеллю людей у результаті дій осіб, які не є державними представниками. Комісія з прав людини просила Спеціального доповідача звернути увагу на це питання. Див., наприклад, резолюцію 1992/42 про наслідки для здійснення прав людини актів насильства, що вчиняються збройними групами, що тероризують населення, і торговцями наркотиками.

⁴ Прийняті на восьмому Конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності й поводження з правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня — 7 вересня 1990 року. Див. доповідь Секретаріату, видання Організації Об'єднаних Націй, у продажі під № R. 91. IV. 2, глава I, розділу B.

⁵ Резолюція 1984/50 ЕКОСОП від 25 травня 1984 р.

⁶ Резолюція 1989/65 ЕКОСОП від 24 травня 1989 року. У першому пункті цієї резолюції Рада рекомендувала, щоб Принципи враховувалися і дотримувалися урядами в їхньому національному законодавстві та практиці.

⁷ Резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 року.

ціями, урядами, окремими особами та міжурядовими організаціями⁸. У повідомленнях, одержуваних Спеціальним доповідачем, викладаються конкретні випадки передбачуваних позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт, погроз убивства та/або загальна інформація з питань, що стосуються права на життя. Спеціальний доповідач розглядає й аналізує всю отриману інформацію. Якщо немає серйозних підстав думати, що представлена джерелом інформація не заслуговує довіри, Спеціальний доповідач перепроводжує отримані повідомлення відповідному уряду.

ЗАКЛИКИ ДО НЕГАЙНИХ ДІЙ

У випадках, коли Спеціальний доповідач передчуває неминучість позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт, він може направляти урядам заклики до негайних дій. Йдеться про погрози вбивства і побоюваннях неминучого виконання смертних вироків у порушення обмежень, що встановлені стосовно страти у відповідних міжнародних договорах. Грунтом для таких побоювань іноді є передбачувані порушення права на життя. Крім того, Спеціальний доповідач може направляти урядам заклики до негайних дій, одержавши інформацію про неминуче виселення осіб у яку-небудь країну чи район, де їхнє життя буде перебувати під загрозою.

Закликаючи до негайних дій, Спеціальний доповідач просить відповідний уряд забезпечити ефективний захист осіб, яким загрожує чи може загрозувати позасудова страта, страта без судового розгляду або свавільна страта. Він також настійливо закликає компетентні органи провести повне, незалежне й безстороннє розслідування порушень права на життя і вжити всіх необхідних заходів для запобігання порушень права на життя в майбутньому. Спеціальний доповідач далі просить проінформувати його про всі вжиті в цьому зв'язку заходи.

Мета закликів до негайних дій полягає в запобіганні загибелі людей. Тому Спеціальний доповідач перепроводжує повідомлення про неминучі позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти незалежно від того, чи були вичерпані всі внутрішні засоби правового захисту.

У період між 20 липня 1992 року і 1 вересня 1996 року Спеціальний доповідач направив 818 закликів до негайних дій від імені більш ніж 6500 осіб, а також від імені груп осіб, включаючи членів родин, громад корінних жителів, груп біженців, переміщених у межах країни осіб і цивільного населення в районах різних конфліктів. З 1995 року Спеціальний до-

---

⁸ Всеохоплюючий опис методів роботи Спеціального доповідача викладається в доповіді, що він підготував у 1993 році для Комісії з прав людини (E/CN.4/1993/46).

повідач направляє заклики до негайних дій разом з іншими спеціальними доповідачами й робочими групами Комісії з прав людини, якщо виникають проблеми відносяться до сфери компетенції більш ніж одного тематичного механізму.

ІНШІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Повідомлення про передбачувані випадки позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт, що не вимагають від Спеціального доповідача вживання негайних заходів, перепроводжуються урядам у вигляді коротких резюме, супроводжуваних листами, у яких урядам пропонується представити Спеціальному доповідачеві інформацію у відповідь на конкретні запитання, що стосуються ходу й результатів проведених розслідувань, прийнятих стосовно винних карних чи дисциплінарних санкцій, наданої родинам жертв компенсації, а також будь-які інші зауваження чи коментарі стосовно справи. Перелік питань, на які пропонується відповісти урядам, міститься в додатку до даного документа.

Урядам також перепроводжуються повідомлення загального характеру, наприклад про систематичну безкарність чи про законодавство, що передбачувано суперечить обмеженням, установленим щодо застосування страти у відповідних міжнародних документах. У цьому зв'язку Спеціальний доповідач просить дати роз'яснення власне кажучи таких повідомлень та/або представити більш конкретну інформацію, наприклад тексти нормативних і інших відповідних документів.

ВІДПОВІДІ УРЯДІВ І НАСТУПНІ ПОСЛАННЯ

Відповіді урядів на запити Спеціального доповідача варіюються в широких межах: від докладної інформації з повідомлених випадків до коротких відповідей, що не стосуються сутності серйозних проблем, порушених Спеціальним доповідачем. Хоча число урядів, що співробітничать зі Спеціальним доповідачем і відповідають на його запити, зростає, багато з його послань залишаються без відповіді, незважаючи на прийняті Комісією з прав людини резолюції, у яких урядам настійливо рекомендується співробітничати зі Спеціальним доповідачем.

У 1992 році Комісія з прав людини просила Спеціального доповідача простежити за розглядом повідомлень про передбачувані позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти. Спеціальний доповідач у встановленому порядку направив урядам багатьох країн повторні послання щодо перепроводжених повідомлень, відповіді на які або

взагалі не надійшли, або надійшли, але не можуть вважатися задовільними. До останньої категорії відносяться відповіді занадто загального характеру; відповіді, у яких повідомляється, що розслідування ще не завершено або що справи були закриті за недостатністю доказів, а також відповіді, у яких уряди заявляють, що перепроведені повідомлення не відповідають фактам. Спеціальний доповідач вважає, що наступні заходи повинні, зокрема, бути орієнтовані на одержання даних про те, як уряди виконують своє передбачене міжнародним правом зобов'язання проводити всеохоплюючі, незалежні й безсторонні розслідування всіх переданих їм повідомлень про передбачувані позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти з метою з'ясування обставин, пошуку і покарання винних, надання компенсації жертвам чи їх родинам і запобігання подібних порушень у майбутньому.

Спеціальний доповідач направляє також такі листи джерелам повідомлень, інформуючи їх про зміст відповідей урядів на представлені цими джерелами відомості. У цих листах Спеціальний доповідач просить джерела подати йому додаткові коментарі чи зауваження. У тих випадках, коли відповідь джерела суперечить інформації уряду, Спеціальний доповідач звертається з таким посланням до уряду, пропонуючи йому надати додаткові відомості.

ВІДВІДУВАННЯ КРАЇН

Іншим важливим компонентом мандата Спеціального доповідача з питання про позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти є відвідування країн. Мета таких відвідувань — одержати з перших рук інформацію про стан з дотриманням права на життя у відвідуваних країнах, викласти висновки і представити рекомендації щодо усунення виявлених проблем у дусі співробітництва і допомоги. У період з 1992 по 1995 р.р. Спеціальний доповідач відвідав територію колишньої Югославії, Перу, Руанду, Індонезію і Східний Тимор, Колумбію, Бурунді і Папуа-Нову Гвінею. Деякі з цих відвідувань були проведені разом з іншими спеціальними доповідачами.

Країни для відвідування обираються Спеціальним доповідачем головним чином з урахуванням кількості та серйозності одержуваних ним тверджень і повідомлень про порушення права на життя в даній країні. Крім того, спонукати Спеціального доповідача відвідати ту чи іншу країну можуть відсутність адекватних відповідей уряду чи протиріччя, що періодично виникають, між інформацією, отриманою від джерела, і даними, представленими урядом. Спеціальний доповідач підкреслює, що відвідування якої-не-

будь країни не припускає її осуд; таке відвідування, однак, розглядається як вираження занепокоєння і припускає одержання Спеціальним доповідачем більш чіткого уявлення про конкретну ситуацію, для того щоб підготувати корисні рекомендації. Крім того, ці відвідування не мають характеру судового дізнання; вони не можуть замінити собою розслідувань компетентних судових органів.

ІНШІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальний доповідач проводить регулярні консультації з представниками держав і неурядових організацій, виступає на семінарах і конференціях, а також, якщо дозволяє час, читає лекції в університетах і інших науково-дослідних закладах. У рамках Організації Об'єднаних Націй він співробітничав, зокрема, з іншими тематичними механізмами, Верховним комісаром/Центром з прав людини і Відділом з попередження злочинності та карного правосуддя секретаріату. Крім того, Спеціальний доповідач видає прес-релізи для інформування громадськості про свою діяльність і про проблеми в конкретних країнах, що викликають у нього занепокоєння.

ДОПОВІДІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОПОВІДАЧА

Відповідно до резолюцій, прийнятих Економічною і Соціальною Радою та Комісією з прав людини, Спеціальний доповідач щорічно представляє доповіді Комісії з прав людини⁹. У цих доповідях містяться опис його діяльності й методів роботи, резюме листування між Спеціальним доповідачем і урядами, а також, у відповідних випадках, міркування про становище з повагою права на життя в конкретних країнах. Крім того, Спеціальний доповідач викладає у своїй доповіді загальний аналіз феномена позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт, а також висновки й рекомендації з цього приводу. Доповіді привселюдно обговорюються Комісією з прав людини на її щорічних сесіях, і в цих обговореннях активно беруть участь представники як урядів, так і неурядових організацій; дотепер результатом таких обговорень завжди було прийняття резолюцій з цього питання. У 1996 році Комісія вперше запропонувала Спеціальному доповідачеві представити Генеральній Асамблеї доповідь про існуючу в усьому світі ситуацію зі стратами без належного судового розгляду або

---

⁹ Чотири останні доповіді Спеціального доповідача Комісії містяться в документах E/CN.4/1997/60 і Add.1, E/CN.4/1996/4 і Add.1-2 і Corr.1, E/CN.4/1995/6 і Add.1, E/CN.4/1994 і Add.1-2 і Corr.1-2.

свабільними стратами, а також свої рекомендації щодо боротьби з цим феноменом¹⁰.

Слід зазначити, що передані Спеціальним доповідачем повідомлення, які потім відображаються в його доповідях, є лише передбачуваним свідченням порушень, що відбуваються у світі, права на життя. Наявність інформації про ту чи іншу країну, безсумнівно, залежить від ступеня свободи, наданої урядами правозахисникам, а також від рівня організованості цих правозахисників. Тому Спеціальний доповідач як і раніше знаходиться в такій ситуації, коли по деяких країнах до його відома доводиться дуже повна інформація, а інші країни взагалі не згадуються в його доповідях Комісії, оскільки він не одержує про них ніякої інформації чи представлені йому повідомлення недостатньо конкретні, щоб їх можна було розглядати в рамках його мандата.

СИТУАЦІЇ, СТОСОВНО ЯКИХ СПЕЦІАЛЬНИЙ ДОПОВІДАЧ УЖИВАЄ ЗАХОДІВ

Спеціальний доповідач розглядає порушення права на життя, вчинені такою державною владою, як поліція, служба безпеки і збройні сили, а також іншими групами чи особами, які співробітничать з державою чи діють при її потуранні. Він також уживає заходів у тих випадках, коли судовий орган виносить смертний вирок у порушення міжнародних норм і гарантій. Спеціальний доповідач визначив ситуації, що нижче викладаються, пов'язані з порушеннями права на життя, стосовно яких він уживає заходів.

СТРАТИ

З 1993 року Комісія з прав людини неодноразово зверталася до Спеціального доповідача з проханням приділяти особливу увагу порушенням права на життя в зв'язку з винесенням смертних вироків. Як правило, Спеціальний доповідач уживає заходів, якщо застосовувані закони чи процедури судочинства, у тому числі на досудовій стадії, не відповідають міжнародним стандартам, зокрема, статтям 6, 9 і 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також заходам, що гарантують захист прав тих, хто присуджений до страти.

Спеціальний доповідач уживає заходів у тих випадках, коли смертний вирок виноситься після несправедливого судового розгляду, особливо якщо обвинувачуваним, яким загрожує смертний вирок, не надані послуги ком-

---

¹⁰ Резолюція 1996/74 Комісії з прав людини від 23 квітня 1996 року. Доповідь Генеральної Асамблеї міститься в документі А/51/457.

петентного адвоката на всіх стадіях судочинства. Крім того, обвинувачувані повинні вважатися невинними доти, поки їхня вина не буде доведена цілком у суворій відповідності до найвищих стандартів збору й оцінки доказів. Крім того, мають братися до уваги пом'якшувальні обставини. Судові процедури мають гарантувати право на перегляд як фактичних, так і правових аспектів справи судом більш високої інстанції, що складається із суддів, які не розглядали дану справу в першій інстанції. Має також забезпечуватися право обвинувачуваних клопотатися про помилування, зм'якшення і скасування покарання. Крім того, Спеціальний доповідач уживає заходів у разі засудження неповнолітнього злочинця, психічно неповноцінної чи хворої особи, вагітної жінки або молодой матері.

Хоча міжнародне право не забороняє поки що страту, за бажаність її скасування не раз рішуче виступали органи Організації Об'єднаних Націй, у тому числі Генеральна Асамблея, Рада Безпеки і Комітет з прав людини. Тому Спеціальний доповідач уважно стежить за тим, як розвиваються в цьому зв'язку події в державах-членах, і виражає своє занепокоєння у випадках розширення сфери застосування або відновлення страти.

ПОГРОЗИ ВБИВСТВА

Значну частину інформації, доведеної до відома Спеціального доповідача, складають повідомлення і твердження, у яких його увага звертається на ситуації, коли виникає загроза життю і фізичної недоторканності осіб. Тому найважливішим компонентом мандата Спеціального доповідача є напрямок закликів до негайних дій з метою запобігання загибелі людей.

ВИПАДКИ СМЕРТІ В ПЕРІОД УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Спеціальний доповідач вживає також заходів стосовно повідомлень про передбачувані випадки смерті в період утримання під вартою. У цьому контексті порушення права на життя відбуваються, головним чином, у результаті застосування катувань чи інших жорстоких, нелюдських або принижуючих людську гідність видів поводження, а також унаслідок недбалості, застосування сили чи утримання під вартою в умовах, що загрожують життю¹¹.

---

¹¹ У цьому зв'язку Спеціальний доповідач бере до уваги статтю 5 *Загальної декларації прав людини* і статтю 7 *Міжнародного пакту про громадянські та політичні права*. Крім того, Спеціальний доповідач враховує *Декларацію про захист усіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження і покарання* (резолюція 3452 (XXX) Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1975 року), *Конвенції проти катувань*

ВИПАДКИ СМЕРТІ В РЕЗУЛЬТАТІ НАДМІРНОГО ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ З ПІДТРИМКИ ПРАВОПОРЯДКУ

Ще однією ситуацією, що підпадає під мандат Спеціального доповідача щодо позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт, є надмірне застосування сили співробітниками поліції чи органів безпеки, що приводить до загибелі людей¹². Спеціальний доповідач може вживати заходів у випадках, коли застосування сили суперечить критеріям абсолютної необхідності та пропорційності. Особлива увага приділяється порушенням права на життя внаслідок надмірного застосування сили посадовими особами з підтримки правопорядку під час демонстрацій і інших мирних зборів.

ВИПАДКИ СМЕРТІ В РЕЗУЛЬТАТІ НАПАДІВ З БОКУ СПІВРОБІТНИКІВ СЛУЖБИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ, ЧЛЕНІВ НАПІВВІЙСЬКОВИХ УГРУПОВАНЬ ЧИ ПРИВАТНИХ ОСІБ

Спеціальний доповідач може вживати заходів у разі повідомлень про убивства, учинених співробітниками служби державної безпеки, членами напіввійськових угруповань, загонів цивільної самооборони чи іншими приватними особами, які співробітничать з урядом чи діють при його

і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поведінки і покарання (резолюція 39/46 Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1984 року), принципи 15 і 16 Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримки правопорядку, статті 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку (резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1979 року), Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими (резолюції ЕКОСОП 663 (XXIV) від 31 липня 1957 року і 2076 (LX11) від 13 травня 1977 року), Основні принципи поведінки з ув'язненими (резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року), Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затримці чи ув'язненню, у якій би то не було формі (резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1988 року), правила 13.5 і 27.1 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила, резолюція 40/33 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 року) і статті 37 Конвенції про права дитини (резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року).

¹² Основний документ, який береться до уваги в подібних випадках, це — Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримки правопорядку. Принципи 12 і 14 безпосередньо стосуються мирних і законних демонстрацій і інших зборів. У статті 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку розглядаються принципи необхідності та пропорційності.

потуранні¹³. Хоча ці групи не входять до складу національних збройних сил і поліції, вони вважаються представниками держави, оскільки часто-густо влада засновує і контролює їх для того, щоб вони діяли в разі виникнення внутрішніх конфліктів або заворушень.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право забезпечує захист життя цивільних осіб і комбатантів, які були поранені чи склали зброю, під час збройних конфліктів, включаючи внутрішні збройні конфлікти, як і раніше відбуваються широкомасштабні порушення права на життя¹⁴. Спеціальний доповідач може вживати заходів у разі, наприклад, убивства цивільних осіб унаслідок невіборкових обстрілів чи навмисних страт, або в разі загибелі людей унаслідок відмови в доступі до води, продовольства чи медичних препаратів. Крім того, він може вживати превентивних заходів за допомогою направлення закликів до негайних дій.

ГЕНОЦИД

Спеціальний доповідач може також уживати заходів у разі геноциду. Злочин геноциду визначається в Конвенції про попередження злочину геноциду й покаранні за нього¹⁵ як убивство членів якої-небудь національної, етнічної, расової або релігійної групи, вчинене з наміром знищити, цілком або частково, цю групу. Спеціальний доповідач може або вживати заходів у інтересах окремих жертв, або звертати увагу національної влади, а також міжнародних органів і установ, включаючи Верховного комісара з прав людини, на випадки здійснення чи неминучого здійснення геноциду.

НЕМИНУЧЕ ВИСЕЛЕННЯ ОСІБ У КРАЇНУ, ДЕ ЇХНЕ ЖИТТЯ ПЕРЕБУВАЄ ПІД ЗАГРОЗОЮ

Спеціальний доповідач розглядає також інформацію про повідомлення, що стосуються передбачуваного неминучого виселення, видачі або по-

---

¹³ У своїй резолюції 1994/67 Комісія з прав людини запропонувала спеціальним доповідачам приділяти належну увагу питанню про сили цивільної самооборони в зв'язку з захистом прав людини й основних свобод (пункт 3).

¹⁴ Розглядаючи такі випадки і вживаючи відповідних заходів, Спеціальний доповідач виходить з положень *Женевських конвенцій* від 12 серпня 1949 року і *Додаткових протоколів* до них 1977 року. При цьому особлива увага приділяється загальній статті 3 *Женевських конвенцій*, статті 51 *Додаткового протоколу I* і статті 13 *Додаткового протоколу II*.

¹⁵ Резолюція 260 А (III) Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1948 року.

вернення осіб у яку-небудь країну чи район, де їхнє життя перебуває під загрозою, а також стосуються блокування національних кордонів з метою перешкодити особам, які прагнуть знайти притулок, залишити країну, де їхнє життя перебуває під загрозою¹⁶.

БЕЗКАРНІСТЬ

Спеціальний доповідач відзначає, що безкарність, як і раніше, є основною причиною систематичних порушень прав людини, і зокрема здійснення позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт. Уряди зобов'язані проводити всебічні й безсторонні розслідування всіх повідомлень про передбачувані порушення права на життя, виявляти, притягати до судової відповідальності й карати осіб, які здійснили такі порушення, а також уживати ефективних заходів для запобігання таким порушенням у майбутньому¹⁷. Тому Спеціальний доповідач розглядає інформацію про випадки передбачуваного невиконання даного зобов'язання та вживає відповідних заходів. Він регулярно настійливо закликає національну владу порушувати переслідування й карати винних відповідно до закону. Крім того, Спеціальний доповідач звертає увагу на національні закони про амністію, що можуть призвести до безкарності.

ПРАВА ЖЕРТВ

Жертви позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт повинні одержувати від держави адекватну компенсацію, якщо

---

¹⁶ Дії Спеціального доповідача в таких випадках засновані на праві шукати притулок, що закріплені у *Загальній декларації прав людини* (стаття 14), і на принципі *невиселення*, що забороняє, зокрема, примусове повернення якої-небудь особи на територію, де її життю загрожує небезпека внаслідок її раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань. Принцип невиселення викладається в статті 33 *Конвенції про статус біженців 1951 року*. Крім того, у цьому зв'язку береться до уваги принцип 5 *Принципів ефективного попередження і розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт*, який говорить, що «ніхто не може бути насильно переданий чи виданий якій-небудь країні, коли є вагомі підстави вважати, що ця особа може стати жертвою незаконної, свавільної чи сумарної страти в цій країні».

¹⁷ У цьому зв'язку Спеціальний доповідач виходить із принципів 9–19 *Принципів ефективного попередження й розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт*, а також із принципу 7 *Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримки правопорядку*. Див. також Посібник з ефективного попередження й розслідування непередбачених законом свавільних страт і страт без судового розгляду (видання Організації Об'єднаних Націй, у продажу під № R. 91. IV.1) і Керівні принципи проведення розслідувань Організацією Об'єднаних Націй, що стосуються твердження про масові убивства (Управління Організації Об'єднаних Націй з правових питань, 1995 рік).

порушення права на життя було вчинене якою-небудь державною посадовою особою чи іншим представником, який діє в офіційній чи напівофіційній якості¹⁸. Право жертв і їхніх родин на одержання адекватної компенсації є як визнанням відповідальності держави за вчинені його представниками дії, так і вираженням поваги до людської гідності. Надання компенсації припускає виконання зобов'язання проводити розслідування повідомлень про передбачувані порушення прав людини з метою виявлення всіх передбачуваних винних осіб і їхнього судового переслідування. Надання фінансової чи іншої компенсації жертвам або їхнім родинам до початку чи завершення згаданих розслідувань не звільняє уряд від виконання цього зобов'язання.

ДЕЯКІ ВИСНОВКИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОПОВІДАЧА

У своїй доповіді Генеральній Асамблеї за 1996 рік і доповіді Комісії з прав людини за 1997 рік Спеціальний доповідач зробив висновок про те, що ніщо не свідчить про зниження кількості випадків позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт. Жертвами позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт як і раніше найчастіше стають особи, які ведуть боротьбу за дотримання своїх земельних прав, за запобігання чи ліквідацію расової, етнічної або релігійної дискримінації чи за повагу їхнього соціального, культурного, економічного, цивільного й політичного прав. При цьому не шкодують ні жінок, ні дітей, ні старих, ні хворих. Не робляться навіть винятки для осіб, змушених залишати свою батьківщину, і для переміщених у межах країни осіб.

У тих же доповідях Спеціальний доповідач визначив ряд чинників, що збільшують феномен позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт. У цьому зв'язку Спеціальний доповідач згадав про те, що нездатність деяких держав вирішувати соціальні проблеми, особливо проблеми, зв'язані зі стрімкою урбанізацією і зростаючою убогістю, сприяє поширенню практики винесення смертних вироків, особливо тим, хто бідний і належить до груп меншин. Крім того, у ряді випадків відцентрові сили, що діють на міжнародній арені після закінчення «холодної війни», поставили прагнення народів до національної самобутності в епіцентр боротьби за створення держав, що будуються на суворих принципах єдиного етнічного походження, релігії або національності. У багатьох країнах цей процес породжує безладдя чи громадянську війну, що, як правило, призводить до порушень права на життя. Більш того, відсутність контролю за торгівлею зброєю і тією легкістю, з якою можна дістати кошти за рахунок контрабан-

---

¹⁸ Див. принципи 2, 6, 11, 18 і 19 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою.

ди і торгівлі наркотиками, сприяють виникненню збройних угруповань і роблять їх акції економічно вигідними. Деякі верстви населення, що опинилися в лабетах між урядовими силами і збройними угрупованнями і змушені піклуватися про себе самі, були кинуті напризволяще як своїми урядами, так і міжнародним співтовариством. І нарешті, розвал судової системи, що відбувся в багатьох державах і найчастіше був пов'язаний з відсутністю політичної волі забезпечувати справедливість, приведе до безкарності та/або до селективного відправлення правосуддя, що породжує порочне коло репресій і помсти. Один раз виникнувши, це коло поступово робить населення беззахисним перед лицем небезпеки й ускладнює і без того тяжкі умови життя.

Спеціальний доповідач підкреслює необхідність боротьби з безкарністю, що він вважає основною причиною продовження і заохочення порушень права на життя. Урядам слід розслідувати всі випадки передбачуваних порушень права на життя, забезпечити судове провадження й відповідне покарання винних і надати адекватну компенсацію жертвам. Спеціальний доповідач також переконаний у необхідності заснування постійно діючого міжнародного кримінального суду, що володіє універсальною юрисдикцією у сфері масових порушень прав людини й гуманітарного права, а також у необхідності прийняття конвенції, що наділила б національні суди міжнародною юрисдикцією стосовно осіб, підозрюваних у здійсненні масових порушень права на життя.

Спеціальний доповідач вважає необхідним сконцентрувати зусилля на запобіганні порушень права на життя. Позасудовим стратам, стратам без судового розгляду або свавільним стратам можна запобігти лише в разі наявності в урядів справжньої волі не тільки забезпечити дотримання норм і гарантій захисту права на життя всіх людей, але і ще більше підвищити їхню дієвість. Спеціальний доповідач також рекомендує міжнародному співтовариству зосередити зусилля на ефективному запобіганні нових кризових ситуацій у галузі прав людини і на здійсненні вже прийнятих документів. Крім того, він вважає за необхідне заснувати механізм контролю за здійсненням Конвенції про попередження злочину геноциду й покаранні за нього.

ПОРЯДОК ПОДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЧИ ПОВІДОМЛЕНЬ СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОПОВІДАЧЕВІ

Будь-які особи, групи, неурядові організації, міжурядові установи чи уряди, що мають достовірні дані про позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти, що відносяться до однієї чи більше категорій, які перелічені на с. 13–15 цієї публікації, можуть передати від-

повідну інформацію Спеціальному доповідачеві¹⁹. Необхідно подати таку інформацію:

- a) інформацію про інцидент: про дату і місце; опис обставин інциденту; у випадках передбачуваних порушень права на життя, пов'язаних із винесенням смертного вироку, інформацію про недотримання гарантій справедливого судового розгляду; у випадках неминучих порушень права на життя — про причини виникнення загрози для життя людей; у випадках неминучих передбачуваних порушень, пов'язаних із винесенням смертного вироку, додатково до вищезгаданої інформації — дані про подані апеляції;
- b) інформацію про жертви інциденту; про число жертв; якщо це відомо, вказати їхні прізвища, вік, стать, професію та/або рід занять, якщо він пов'язаний із (неминучим) порушенням їхнього права на життя;
- c) інформацію про передбачуваних винних: якщо це відомо, пояснити причини, чому вони підозрюються в здійсненні зазначених діянь; якщо вони не є представниками держави, вказати докладно, як ці групи чи особи пов'язані з державою (наприклад, відомості про співробітництво з органами державної безпеки, включаючи інформацію про порядок підпорядкування, про попускання чи потурання їхній діяльності з боку держави і т. п.);
- d) інформацію про джерело відомостей, що викладаються: вказати прізвище й повну адресу організації чи особи, яка подає дане повідомлення Спеціальному доповідачеві.

Крім того, для Спеціального доповідача становить інтерес така інформація, якщо така є:

- a) додаткова інформація про жертви інциденту, що може допомогти встановити їхню особистість, наприклад, дані про місце їхнього проживання чи про їхнє походження;
- b) додаткова інформація про передбачуваних винних: прізвища чи підрозділ служби, до якої вони належать, а також їхнє звання й посада;
- c) інформація про заходи, вжиті жертвами чи їхніми родинами, а також, зокрема, про подані скарги, ким вони були подані й у який орган. Якщо не було подано скарги, то чому;
- d) інформація про заходи, вжиті владою для розслідування передбачуваного порушення права на життя та/або для захисту осіб, життя

---

¹⁹ Можна направляти повідомлення, що стосуються будь-якої держави-члена Організації Об'єднаних Націй, незалежно від того, чи є вона учасником договорів, що містять норми, якими керується Спеціальний доповідач.

яких знаходиться в небезпеці, а також для запобігання аналогічним інцидентам у майбутньому, зокрема: якщо були подані скарги, дані про заходи, вжиті компетентними органами після одержання скарг; про хід і стадію розслідувань на момент представлення повідомлення; якщо результати розслідування розцінюються як незадовільні, то пояснити причину.

Спеціальний доповідач хотів би також одержати більш загальну інформацію про право на життя, наприклад про останні зміни в законодавстві, що стосується страти, про закони про амністію, чи достовірну інформацію, що містить докази систематичної безкарності. Така інформація дозволяє Спеціальному доповідачеві більш повно оцінювати загальний стан з питання поваги права на життя в окремих країнах.

Будь-яка інформація, що представляє інтерес для Спеціального доповідача з питання про позасудові страти, страти без судового розгляду або свавільні страти, має направлятися поштою чи факсом за такою адресою:

Special Rapporteur on extrajudicial,
summary or arbitrary executions c/o Office of the High Commissioner
for Human Rights United Nations Office at Geneva 1211 Geneva 10.

Факс: 41 22 917 0092

ДОДАТОК

Перелік питань, на які пропонується відповідати урядам у зв'язку з випадками передбачуваних позасудових страт, страт без судового розгляду або свавільних страт

1. Чи відповідають істині всі факти, викладені в резюме у справі? Якщо ні, то прохання подати докладні відомості про розслідування, проведене для спростування цих тверджень.
2. Яка причина смерті зазначена у посвідченні про смерть?
3. Чи був проведений розтин? Якщо так, то ким? Які результати розтину? (Прохання представити копію повного висновку про розтин).
4. Чи була подана офіційна чи неофіційна скарга від імені жертви? Якщо так, то хто оскаржив і ким ця особа доводиться жертві? На чие ім'я була подана скарга? Які заходи були вжиті після одержання скарги і ким?
5. Який орган несе відповідальність за розслідування повідомлень? Який орган несе відповідальність за судове переслідування винних?
6. Чи проводяться в даний час які-небудь розслідування в даній справі, судові чи інші дії? Якщо так, то прохання подати докладну інформацію про їхній хід і передбачувані терміни завершення. Якщо подібні розслідування чи дії завершені, то прохання подати докладну інформацію про зроблені висновки (прохання додати копії всіх відповідних документів). Чи є ці висновки остаточними?
7. Чи була встановлена особа, яка, можливо, вчинила позасудову страту, страту без судового розгляду або свавільну страту? До якого підрозділу чи службі поліції, органів безпеки, збройних сил чи груп, що з ними співробітничать, відноситься ця особа?
8. Чи понесли передбачувані винні кримінальне чи дисциплінарне покарання? Якщо так, прохання подати докладну інформацію про здійснені процедури визначення кримінальної чи дисциплінарної відповідальності винних до призначення подібних покарань. Якщо не було призначено ніяких покарань, то чому?

9. Якщо не було проведено ніякого розслідування, то чому? Якщо проведене розслідування не принесло остаточних результатів, то чому?
10. Чи була надана яка-небудь компенсація родині жертви? Якщо так, то прохання подати докладну інформацію, у тому числі дані про вид і розмір наданої компенсації. Якщо не було надано ніякої компенсації, то чому?
11. Прохання подати також інші відомості чи зауваження, що, на Вашу думку, стосуються даної справи.

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: atikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

**СТРАТИ ЗА СПРОЩЕНИМ
СУДОЧИНСТВОМ
АБО БЕЗПІДСТАВНІ СТРАТИ**

**Виклад фактів № 11
(Rev. 1)**

Третє видання, стереотипне

Відповідальний за випуск і редактор
Є. Ю. Захаров

Комп'ютерна верстка
О. А. Мірошниченко

Підписано до друку 23.09.2019
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 1,4. Облік.-вид. арк. 1,31
Наклад 1000 прим. Зам. № ПЛ-04/19

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО „ПРАВА ЛЮДИНИ“»
61002, м. Харків, вул. Дарвіна 7, кв. 35
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com